

ELEK OTTÓ

*Tézis, antitézis, szintézis*Veres Péter: *Szocializmus, nacionalizmus*

politika XXI. századi hétköznapijaiban a szocializmus, nacionalizmus szavak még megtalálhatók, ám jelentéstartalmuk sokrétű változáson ment keresztül azóta, hogy a XIX. század politikai közbeszédének szóhasználatában megjelentek. Teljesen eltérő jelentésű az a szocializmus, az a nacionalizmus, amelyet még Petőfi, illetve a reformkor nemzedéke megismert, mint a fent említett két fogalom jelenkori manifesztációja. Természetesen a két világháború közötti Magyarország politikai gondolkodásában használatos szocializmus és nacionalizmus is sajátos jelentéstartalmakat kapott, így Veres Péter tanulmányaiban, valamint a népi mozgalom körében újabb, kibővült szemantikai mezőbe helyeződött át.

Előszavában Veres Péter a könyv megírásának szándékát tisztázza. Tételmondata az, hogy a két fogalom nem ellentétes tartalmakat foglal magába, hanem ezek képesek feloldódni egy osztály nélküli társadalomban, egyébként, azaz más társadalmi környezetben, soha nem fognak kiegyenlítődni. Ez a célkitűzés már sejteti, hogy Veres Péter a magyar társadalom épp aktuális sorskérdéseinek megoldására nem látott más utat, mint a szocializmus útját, azonban a szocializmus szó az 1930-as években még egész mást jelentett, mint 1945 után. Ebben az időben a népiek baloldali tábora még nem érzekelte a szovjet hegemonia közeledtét, a második világháború előtti években a szocializmus haladó eszmerendszer volt, mely reális alternatívát kínált a politika felé sodródó népieknek. Természetesen már ekkor is el lehetett tévedni a politikai útvesztő sűrű közegében, a tájékozódás nehéznek bizonyult, különösen egy balmazújvárosi paraszttértelmiségi számára, akinek tehetségét csak politikai tapasztalatlansága múlta felül. Aki elfogadta a közhelyes, frázisszerű kijelentéseket, mint például azt is, hogy a kapitalizmus a hanyatlás útjára került. Ez a Marx–Engels-korabeli elmélet jócskán túlhaladottnak tűnhetett, érvényességét az idő nem igazolta, mivel azonban egybeesett a baloldaliak céljaival, szívesen hangoztatták.

A magyar politikai gondolkodás színes palettáján a harmincas években határozottan jelentkezett a tekintélyuralmi rendszert erősíteni kívánó kormányzati filozófia, így a Nemzeti Egység Pártjának főtitkára, Marton Béla 1935 elején jellemző szavakkal fogalmazta meg a mozgalommá szélesedni kívánó párt célját: „a nacionalizmus mint reális állami, politikai és gazdasági program, mint pozitív államszervezet, mint új emberi életforma jelentkezik”.¹ Vagyis a századfordulótól kezdve egyre nagyobb méreteket öltő szocialista mozgalmak mellé politikai megoldásként a nacionalizmus is társult, talán ezért is helyezte Veres Péter ezt a két fogalmat kötetének fókuszába. Azzal a „lélegzetelállító szellemi tornamutatvánnyal” próbálkozott, hogy a nacionalizmust, a faji gondolatot, illetve az osztályharcos szocializmust egy ideológiában egyesítse, hogy megalkossa az alföldi ridegparaszt és a szocialista ifjúnakás „világnézeti és biológiai ideáltípusát”.

Veres Péter számára a nacionalizmus önmagában üres szó volt csupán, tartalmat a szociális népi gondolat, a parasztok, munkások, alkotó értelmiségiek szövetségéből megszületendő „szocialista népi nacionalizmus” adta. Az osztálynacionalizmus helytelen, mert a következőes nacionalista nem tagadhatja meg nemzete más világnézeti tagjait, hiszen a végcél az osztály nélküli társadalom, amelyben csakis egy fölérendelt közösségi érdek lehet, részérdek, osztályérdek nem kaphatnak helyet.

[*Műhely*]

A két világháború közötti „türelmi időben”, amikor még lehetőség nyílt a változtatásra, a népiek bizonyultak a leghaladóbb, legradikálisabb legális mozgalomnak. Veres Péter ezért is jelentkezett tanulmányok sorával, igaz, megkésztet, mert 1939–40-re láthatóvá vált, hogy a reformmozgalmak elkéstek, a belső ellenzék gyengének bizonyult, a *Szocializmus, nacionalizmus* így ennek a próbálkozásorozatnak csak egyik eleme maradt. Ami nem azt jelenti, hogy Veres Péteren kívül senki sem próbálta volna a két fogalmat összeegyeztetni.

Bajcsy-Zsilinszky Endre az *Előrs* indulása idején a „szociális nacionalizmus” kifejezéssel foglalta össze programját, amit a magyar parasztról és Klebelsberg neonacionalizmusa körül kifejtett gondolataiban szélesített ki. Bajcsy neonacionalizmusa sokkal inkább reformtervezet, mintsem tanulmány, hiszen az oktatás reformján kezdve a politika, a közigazgatás reformjáig átfogó tervezetet nyújt. A nemzeti radikalizmus olyan nemzetállamot jelentett Bajcsy számára, amely nem polgári, de nem is szocialista, s mind a kapitalizmustól, mind a szocializmustól elhatárolódik. Ilyen értelemben a népi mozgalom harmadik útjához hasonló köztes megoldást eredményez, ugyanúgy elutasítja a fasizmust és a polgári értékrend alapján szerveződő államot.

A harmincas évek végén a Márciusi Front fölbomlása, a fasizmus előretörése, saját világszemléletének megoldatlanságai Veres Pétert átmeneti kitérőre kényszerítették. Egyszerre akarta meghódítani népe számára az irodalom után az ideológia, história és bölcsélet területeit, s nem a tehetségén vagy a képzettségén múlt, hogy nem sikerülhetett. Ezt a szándékot két mű tanúsítja, a *Szocializmus, nacionalizmus*, illetve a *Mit ér az ember, ha magyar?* Bár mindkét műben vannak helytálló megfigyelések és gondolatok – például a „népből nemzet” koncepciójának pontos levezetése, mely analóg a marxista „két kultúra” tétellel, vagy a közösség irányt szabó szerepének hangsúlyozása –, e két mű meglehetősen eklektikus rögtönzés, amely arra vall, hogy Veres Péter szocializmus szemléletében átmenetileg szerepet kaptak a paraszti szektarianizmus és a népies romantika elemei. Már korábban is taszította őt a szociáldemokrata párt oldalazó opportunizmusa és közömbössége a parasztkérdésben. Kicsinyes, kortesszintű belviszályai morális szigorát és történelmi érzékét háborgatták; a *Gondolat*, majd a *Korunk* megszűntével a kommunista értelmiséggel való kapcsolatai is meglazultak, s a „nadrágos emberek”, a polgári külsőségek között élő radikális entellektüelek vagy éppen a művészek bohém felelőtlensége iránti gyanakvás, „ridegparaszt-puritanizmus” egy időre felerősítették világszemléletének konzervatív vonásait.²

Gyurác Ferenc szerint a heurisztikus gondolkodó (a jelző Veres Péter önjellemzése) igazságai az élet konkrét-gyakorlati ismeretének és intuitív átélésének nagyon magas szintjén alapulnak, igazolásuk tehát inkább az író személyiségében, mintsem érvelésének logikájában található meg.³ Vagyis a következőkben elemzendő kötet számos megállapítása ehhez mérten kifogásolható, különösen a mai olvasó valóságérzéke felől nézve.

Veres Péter a szocializmust tudományos módszerekkel próbálta megközelíteni, így könyvének megalapozását fogalmi tisztázással, különböző világnézetek elemzésével kezdte. A három fő világnézet szerinte a materialista, az idealista és a faji világnézet, mert ezek őselményeket fejtenek ki. Hogy miért pont a faji világnézetet állította párhuzamba a szocializmussal? Pontosan azért, mert az ő saját eszmerendszerének, gondolkodásának egyik központi eleme a kollektivistá világnézet volt, ezt tartotta a szocializmus érzelmi alapjának s egyúttal a közös fajhoz tartozás élményének.

A népben, nemzetben gondolkodás korai csírájának tekinthető a kollektívizmus, a közösségi szellem, az „egy mindenkiért, mindenki egyért” elve, az emberi tevékenységnek a szubjektumtól, az individuális céltól való elszakadása. A faj kifejezést Veres Péter már korábban alkalmazta: *Az Alföld parasztsága* című kötetében kifejti azt a gondolatot, mely szerint a magyarság faji jellegének tiszta képviselője az alföldi ridegparasztág. A rideg szó azt jelzi, hogy nem sülyedt szolgasorba, mint a dunántúli földművelők, nem lett euró-

pai, pogány maradt a maga módján, valamiféle keleties jelleget őriz magában. Vagyis a faj saját társadalmi rétegének megjelölésére szolgált, egyúttal a magyarság karakterének összefoglalására.

Később is használta a kifejezést, a következő kötetében (*Mit ér az ember, ha magyar?* 1940) a saját kifejezéstárunk használata révén akart eszmeileg megmérkőzni a náci ideológiával. Bibó István megjegyzése kívánczik ide, miszerint a fajelméletnek nem akadt komoly híve a népiek között, azt jelölték a *faj* kifejezéssel, amit az *etnikum* szó takar. Veres Péter egy későbbi írásában pontosította, hogy mit ért a *faj* kifejezésen, s egyben Bibó feltételezését is megerősítette: „a népiség, az etnikum olyan történelmi realitás, annyira materiális valóság, hogy... a népiség eszméjét ki kell szabadítani a nacionalista, sovinszta, imperialista ködburokból. Mert ezek elmúlhatnak, ezek csak „eszmék”, de a népiség tárgyi valóság s mint ilyen örökkévaló.”⁴ Tehát a faj nem szubjektív kategória, hanem objektíve létező, egy földrajzi térhez kötődő valóságdarab.

A szocializmus mellé azért kerülhetett a nacionalizmus, mert mindkettő kollektivistá platformon helyezkedik el. A szocializmus a már említett közösségi célkitűzései okán, a nacionalizmus pedig azért, mert a fajt mint egységes, összetartó kollektívát szerette volna látni, persze nem mellőzve a kirekesztés különböző árnyalatait sem, mert ezek bármely közösség, nép, nemzet nacionalista fejlődési szakasza során óhatatlanul megjelennek. Megjegyzendő, hogy Veres Péter nacionalizmusértelmezése szerint a magyar nacionalizmusnak sohasem volt népi-paraszti tömegbázisa.⁵

A nacionalizmus eszméjének történelmi fokozatait vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy az első világháború előtt, s még inkább 1848 előtt létezett a magyar társadalomnak néhány olyan, zárványszerű csoportja, mely még vállalhatta a valódi, magyarságérzésből eredő nacionalizmust. Szabad értelmiségiek, vidéki kisiparosok, kiskereskedők, papok és tanítók, vidéki kisnemesek képviselték a magyar nemzeti érzést. A parasztsághoz közel álló rétegekből csak két társadalmi csoportot említ Veres Péter mint nacionalizmushordozókat: a módosabb parasztság egy részét s az alföldi parasztvárosok polgárságát, melynek sorai között parasztagdából polgárosodott emberfőket is találni. A széles paraszti tömegek nem teheték magukévá az eszmét; jó néhány irodalmi utalást találhatunk arra (Eötvöstől Mikszáthig), miképpen zajlott a korteskedés és a követválasztás a magyar vidéken.

A nacionalizmus történetének az a szakasza, amely az első világhégest követte, már a megsemmisülés, az ellaposodás kora. A keresztény-nemzeti kurzus meggyengítette a polgárságot, valamint a protestáns egyházakat, így a nacionalizmus képviselője a tisztviselőrétegre maradt, mely feltétlen hűséggel s engedelmességgel volt kénytelen adózni az államnak, így a nemzeti eszme tisztületét sokan közülük csak a munkakör részeként értelmezték. Így a nacionalizmusnak a dolgozó tömegektől az állami centralizáció hatására mindinkább eltávolodó tisztviselőkre különösebb hatása nem is lesz, „amíg a nacionalizmus jelszó lesz valóság helyett, kenyér, munka, szabadság, jog és állampolgári egyenjogúság helyett”.⁶

Ugyanígy a parasztság nagy tömegeire sem képes hatást gyakorolni a nacionalizmus, amíg a tájékozatlanság uralkodik soraikban. Bajcsy-Zsilinszky lapjában jelent meg Veres Péternek az a cikke, amely az utolsó békeévek egyikében tiltakozik a hódító külpolitika ellen.⁷ A magyar parasztságnak – és a népi mozgalom íróinak – nem sajátja a törekvés, hogy más népek parasztságától szerezzen földet. Ha már földre éhes, akkor bizony elsősorban a saját földesurainak, esetleg gazdagparaszt szomszédainak a földjére áhítozik. A parasztság még ma is idegen a saját, független hazájában – folytatja gondolatmenetét a szerző –, mert ezekben a sorsfordító időkben nem ismeri a nemzet külpolitikai kérdéseit. Ehhez szüksége volna saját szabadságra, gyülekezési és szervezkedési szabadságra, az állampolgári jogok – köztük a választójog – teljességére. Így érlelődik tovább a gondolat Veres Péterben, hogy a parasztság még nem alkalmas a kollektív eszme befogadására. S miért nem? Mert nem szabad.

[*Műhely*]

Ennek ellenére Veres Péter elgondolása szerint a „kollektíva” tagjai, a nemzetalkotó elemek csakis a ténylegesen dolgozó, munkából élő rétegek lehetnek: az ipari munkásság, a kisparasztság, a földmunkásság és az alkotó értelmiség körébe tartozó egyének. Ezt az elméletet csakúgy, mint bármely más elképzelést, a kor kontextusában szabad csak értelmeznünk. A népi mozgalom hiába ért el komoly sikereket az irodalom és a politika terén, ettől függetlenül a különböző és sokszor széttartó népi koncepciókat egységesíteni kívánó Márciusi Front 1938-ban már felaprózódott a jobboldal nyomására, így célkitűzései továbbra is megvalósításra vártak. A Márciusi Front egy sajtóságos magyar útban vélte meglegelni a nemzet jövőjét, 12 pontjában hitet tett az ország függetlenségének megőrzése, a demokratikus átalakítás, az 500 katasztrális hold feletti nagybirtokok felosztása, az alacsonyabb néposztályok szociális felemelése, illetve a földmunkásság helyzetének javítása mellett. Azonban sem a szervezett munkásság pártja, sem a parasztság leghathatósabb politikai képviselője, a Kisgazdapárt nem vett részt benne, így a Front csupán a magyar szellemi ellenállás egy epizódja maradt. A mozgalom felozslása után Veres Péter két párhuzamos útvonalon haladt tovább: az egyik a politikai cselekvés volt. A Márciusi Frontból kivált népi írók 1939-ben megalapították a Nemzeti Parasztpártot, hogy ekképp tartsák fenn saját rétegük érdekképviseletét. A másik út az lett, amit a *Szocializmus, nacionalizmus* megírásával jelölt ki, vagyis a politikai-szociális célok kidolgozása, továbbfejlesztése, propagálása azért, mert még mindig nem sikerült ezeket megvalósítani. Az elméletet igyekezett közelíteni a politikai gyakorlathoz.

Megvalósításra várt a politikai cselekvés érdekében szükséges társadalmi összefogás. A különböző társadalmi csoportok széttagoztságát Veres Péter annak tulajdonítja, hogy a közösségi világnézet és a nagy tömegek viszonyában ellentmondások találhatók, a tömegek még nem tették magukévá a közösségi gondolatot. Olyan hétköznapi jelenségeket sorakoztat fel ennek bizonyítására, mint a gyomormaterializmus (földhőztapadt célok), a szolgalelkűség, a messianizmus (felszabadulásvágy), illetve a szélsőségskála túloldalán fellelhető túlzott igényesség, kényelmesség, hedonizmus. Szállóigeszerű megállapítása szerint az ember útja csak addig halad fölfelé, amíg küzdenie kell a kenyérért.⁸

Retrográdnak tűnő nézet az, amely kárhooztatja a szórakoztatóipar fejlődését, és ennek számlájára írja az elbutulást, a szellemi igénytelenséget, ám Veres Péter ezt az álláspontját még a hatvanas években is védhetőnek tartotta. Látnia kellett, hogy a nép, az ember „tarisznyahitű”, azaz csakis a mindennapi megélhetés gondoljai tartják hatalmukban, ennél fogva más kérdésekre nem is fogékony. A tömegszórakoztatásról a moralizáló baloldaliság, kicsit a népi aszketizmus jegyében, de mindenképpen a nemzet lelki kondícióját őrizve, ápolva megállapítja, hogy „kozmpolita bárgyúságot, aszfaltcinizmust, kultúrmoslékot” terjeszt. S akárcsak ma, a népet, a közembert senki sem kérdezi, hogy mire volna szüksége, csak adagolják neki válogatás nélkül, kizárólag a profitérdeket szem előtt tartva az egyre igénytelenebb és nivótlanabb mediaproduktumokat.

Ellenszer gyanánt Veres Péter a kollektivista fegyelmet és öntudatot ajánlja. Vagyis sajátos értelmezésben a szellemi honvédelmet; belső védekezést a külső hatások ellenében.⁹

A társadalmi csoportok ellentétei, sikertelenségei, válságjelenségei mellett az egyénre szabott lehetőségeket is áttekinti a kötet. Életprogramnak a nietschei heroikus életátélést ajánlja, amit már Veres Péter önéletrajza, fejlődéstörténete, a *Számadás* óta ismerhetünk; ez a legtöbb, amit az ember elérhet. „Nem a kolbászsövényű paradicsom szürke unalma, fejfájós és perverz tétlensége kell nekünk, hanem szabadság és küzdelem... mert a bennünk rejlő állatot csak úgy fékezhetjük meg... minden egyes győzelem élmény, öröm és »boldogság«.”¹⁰ A világnézetten túl szükségesnek tartja az egyéni attitűd formálását is, hiszen a heroikus célképzet és életátélés nélkül csak szürke tömegemberek lehetünk, akivel a hatalom és a média manipulatív eszközszerrendszere kényére-kedvére játszadozhat.

Ugyanakkor a tanulmány hisz valamiféle determináló hatásban. Azt mondja, hogy a társadalomtudományi törvények elsők, nem a biológiai-faji adottságok, így például a hitlerizmus is csődöt jelent a maga genetikai alapú fajelméletével. Megállapítja továbbá, hogy a társadalomtudományi törvények között is az első, mindenek felett álló a biológiai élet törvénye és sorrendje. Igaz, ezen a ponton ellentmondásba kerül önmagával a gondolatmenet, hiszen nem világos, hogy végső soron mi irányítja elsődlegesen az emberi közösségeket? Törvényszerűen bekövetkező jelenségek sorával leírható szabályrendszer vagy maga az élet, amely határozottan tör utat magának, figyelmen kívül hagyva minden egyéb társadalmi tényezőt? Ütközik a romantikus és a racionális Veres Péter-teória, a kérdés azonban mégsem ellentétként fogható fel, sokkal inkább olyképpen, mint ahogyan a szocializmus és a nacionalizmus viszonyát értelmezi az előszóban, vagyis tézis és antitézis szintézisben egyesülnek, illetve kioltják egymást. Ugyanígy az élet folyamata is törvényszerűségeket mutat, ezt „tenyésztőtörvénynek” vagy „vegetatív élettörvénynek” nevezte el Veres Péter a parasztság ősi ösztöneinek, hajlamainak vizsgálata során.

Éppen ezért a nacionalizmust olyan ősi társulási formának tartja, mint ami a társas állatfajknál is megfigyelhető. Alapja az összetartás, az egy fajhoz tartozás élménye. A tudományos, történelmi vagy éppen politikai kategóriát így teszi biológiai tényezővé.

Ezzel szemben az imperializmus az antiszocialitással egyenlő – folytatja –, hiszen az egy fajhoz tartozás, kifinomultabb változatában a nemzeti közösségek kialakulása, illetve egymással való egészséges társas viszonya egész egyszerűen „úrnépek és szolganépek” viszonyává lesz. Ez alól egyetlen kivételt talált a szerző, a népiek által oly sokszor és szívesen hivatkozott skandináv példát, ahol az imperialista termelési mód nem eredményezett alá- és fölérendeltségi kapcsolatokat. Az imperialista világrendszer jövőképét is felvázolja: az imperialista verseny vége az lesz, hogy az a nemzet, amelyik a világ ura, rendőre és csendőre lesz, fokozatosan elveszti hódítóképességeit, hedonizmus lesz úrrá rajta.

A mai világpuralmi törekvések tükrében ez a gondolatmenet nem tűnik különösebben valószínűsítő elrugaszkodottnak, mindannyian be tudjuk helyettesíteni a világ rendőre szóképet azzal a bizonyos állammal, amelyikre ráillik a kifejezés. Milyen ennek az államnak a belső állapota? A tehetségtelenek is álláshoz, hatalomhoz jutnak, mert szükség van sok „megbízható” bürokratára, ez a folyamat lélektanilag is érvényesül, mesterséges áltekingéyek lesznek, gőg, fölény, hideg képmutatás fejlődik ki bennük. Azt Veres Péter nem láthatta előre, hogy az imperialista államok mellett a szocialista világrendszer országaiban is hasonlóképpen zajlott le ugyanez a belső amortizáció, a végeredményt azonban jól sejtette, miszerint az egész lejtmenetnek a vége a biológiai passzivitás lesz. Berzsényi óta tulajdonképpen meghonosult a magyar irodalomban a moralizáló nemzetfelfogás, így Veres Péter végső soron az ő következtetéseit ültette át az imperializmus kategóriájába.

Veres Péter felteszi a költői kérdést, hogy van-e már igazi magyar nacionalizmus, olyan, amely ösztönös, nemzeti-közösségi szintű öntudat? Nincs. Mi lehet ennek az oka? Az átlagpolgár és a bürokrata visszahúzódik a közügyektől, mondván, hogy a nemzet sorsán változtatni erejét meghaladó feladat, így a kormányzás a hatalomemberek kezébe kerül, akikről az író sohasem volt jó véleménnyel. Ezt a véleményét a *Mit ér az ember, ha magyar?* lapjain ki is fejtette bővebben: „Azok hát, akik a vezetésre vállalkoznak, egész emberek, igaz emberek legyenek. Bölcsök, bátrak, hősök, gyengéd és kegyetlen szívűek egyszerre. A vezetés és kormányzás született művészei legyenek. Eddig nem voltak ilyen vezetőink.”¹¹

Veres Péter vélekedése az átlagpolitikusról meglehetősen lesújtó, különösen ha a városi népegségből kikerülő közember kerül szóba, így politikai nézeteiket, véleményalkotó képességüket, pontosabban annak hiányát teszi meg a magyar közélet egyik fő rákfénéjévé. Szerinte a kormányzati cinizmus szemszögéből nézve nem lehet az embereken segíteni: „ostoba kis állatkák, akik a saját kis szemétdombjukon futkosnak, de azért élvezet velük foglalkozni, csak tudni kell velük bántani”.

[*Műhely*]

Ebben az időben épp a második Teleki-kormány regnált a Magyar Királyságban, a baloldali, szocialista munkásmozgalom szervezeti befolyása meggyöngült, a szakszervezetek ki voltak téve a hatóságok és a nyilasok zaklatásainak, a politikai paletta túlnyomóan jobboldali színezetűvé vált, egyedül a Kisgazdapárt (Tildy, Nagy Ferenc, Bajcsy-Zsilinszky, Dobi István) és az újonnan létrejött Nemzeti Parasztpárt jelentett némi változatosságot. Veres Péter egyértelműen ellenzékiként bírálta a fennálló rendszert, s valószínűleg az Imrédy-kormányról is hasonló véleménye volt, hiszen az egyházi és félig-meddig politikai demonstrációkon kívül, melyek Szent István ezeréves birodalmának visszatértét imitálták, a kabinet nem sok eredményt produkált. Sőt szűkítette a polgári szabadságjogokat, amennyiben a szavazati jogot írni-olvasni tudáshoz, állandó foglalkozáshoz és családfenntartói státushoz kötötte. Ezzel szemben Veres Péter az első igazi nacionalistának Imrédy elődjét, Gömbös Gyulát tartotta, mert ő cselekedni akart. Cselekvés címén a 95 pontból álló Nemzeti Munkatervre gondolhatunk, amely öncélú nemzeti államot akart megteremteni, a magyar társadalmat homogén egységként értelmezte, a szolidaritás eszméjére épülő korporatív érdekképviseleti rendszert hirdetett, később megszüntette a szervezkedést akadályozni hivatott statáriumot. Ezekkel az intézkedéseivel Gömbösnek még a baloldal sorait, bennük a skrupulózus Zsolt Bélát is sikerült megtévesztenie, a Munkaterv pedig egyenesen a reformok küszöbének tűnhetett. Különösen azt a részét tekintve, mely az agrárius kis- és középegzisztenciáknak mint nemzeti-előmozdító elemeknek a megsegítését célozta. Többek között az agrárolló szabályozásával, állami beavatkozással, tervszerű mezőgazdasági termeléssel.

Az igazi nacionalizmus ennél mégis több, nem csupán politikai cselekvés: „...az igazi nacionalistának a legelső feladata a parasztság általános, gazdasági, politikai és szellemi felszabadítása”¹² – írja Veres Péter, majd a következő lapon megállapítja, hogy „...az alkotó értelmiség az egyedüli tudatos nacionalista réteg Magyarországon”. Méghozzá azért, mert a nemzetet mindig az egész magyar népeiséget értették. Az igazi nacionalizmus fogalma Veres Péter számára túlnő a népiség, a szociográfia keretein is. „Nem az egyke elleni siránkozás... erkölcsi prédikáció... küzdeni kell egy jobb, igazabb társadalmi rendért... megismerni és a tudatosítani a magyar valóságot...”¹³ Így Gömbös nem minden szempontból felelt meg a nacionalista öntudat követelményeinek, de abban az időben más politikai szövetséges a népiek támogatására nem mutatkozott.

Még a politikusként jóval tapasztaltabb Eckhardt Tibor (Kisgazdapárt) is jónak látta Gömbössel szövetségre lépni, Veres Péter szemében pedig csakis rokonszenves lehetett az az elképzelés, amely a rég óhajtott változások irányába mutatott, többek között a földreformot, a mezőgazdaság támogatását is ígérte – jól leplezve az 1920-as évek fajvédő eszméihez való visszahajlást. Az már más kérdés, hogy e szándékok mögött milyen erők sorakoztak fel, s végül mennyire lett Gömbösből bukott politikus, annyi azonban bizonyos, hogy a népi írókat is meg akarta nyerni, ennek kivételét célozta meg az azóta is hírhedt és sok félreértésre okot adó találkozó.

Annyi bizonyosnak látszik, hogy ha Veres Péter is részt vett volna ezen a beszélgetésen, akkor nem lett volna ilyen jó véleménnyel Gömbösről. Ugyanis a Zilahy Lajos villájában 1935. április 16-án létrejött találkozó során mindössze annyi derült ki, hogy Gömbös Móriczot destruktívnak tartja, Bajcsy-Zsilinszky Endrét pedig a fajvédő mozgalom árulójának. Azt a javaslatot, hogy miniszterelnökként menjen vidéki körútra, és ott lássa meg a valóságot – egyenesen nevetséges ötletnek vélte. Vagyis a találkozón igazából nem történt semmi érdemleges; egyetértés, konszenzus végképp nem jött létre, az írók (Móricz, Féja, Illyés, Németh, Szabó Lőrinc, Tamási) tévedésénél csak az őket és a népi mozgalmat ért vádaskodások voltak nagyobbak, melyek mind a mai napig hallhatók.¹⁴ Pedig a tények magukért beszélnek, s jóval később, 1970-ben Veres Péter Németh Lászlónak a következő sorokat írta a találkozóról: „Micsoda beszéd az, hogy a politikusnak szabad – sőt szükséges! – összeülni

nemcsak az ellenfeivel, de még az ellenségeivel is, az írónak nem volna szabad? Miért? Az író kevésbé önálló intellektus volna, mint a politikus?”¹⁵

Az Új Szellemi Front vitájához hozzászólva Szabó Lőrinc úgy minősítette a népi írókat ért kollaborációs vádakot, mint két oldalról eldőrdülő sortüzet. A politikai jobboldal szerint csak az lehetett teljes értékű reformíró, aki támadja a liberális kapitalizmust, és ellenforradalmi antiszemitizmust hirdet, a baloldal viszont a haladás ügyének elárulásával, „szellemi különítmény” szervezésével azonosította a Gömbössel tárgyalni szándékozó népieket. Szabó Lőrinc szerint jobb- és baloldal gyakorlatilag megszűnt, „egyre világosabban és erőteljesebben előtűnnek fölöttük a haladáspártnak, egy harmadik, nagyobb, teljesebb, realisabb oldalnak, egy új szintézisnek a keretei”.¹⁶

Persze Gömböst, azon túl, hogy az első (jó értelemben vett) nacionalista címmel felruházta, mégsem tartotta igazi nacionalistának Veres Péter: álláspontja szerint legelső feladat a parasztság általános, gazdasági, politikai és szellemi felszabadítása, öntudatra ébresztése, mert a munkássággal ellentétben a parasztságot még nem érték külső hatások, ezért az igazi nacionalista ennek az érintetlen, a magyarság ősi lényegét magában hordozó rétegnek a felemelését hajtsa végre. A koncepció utóbbi része egyértelműen romantikus, a parasztmítosz jegyében keletkezett, ám a mezőgazdasági népesség korabeli létszámát és állapotát tekintve (mintegy 300–400 ezer család nem tudott a földjéből megélni, náluk is többen voltak a földnélküli nincstelének) a parasztság felemelése mégis realisnak tekinthető terv volt. Gömböshöz hasonlóan Veres Péter is „munkatervet” készített, csak ő a magyar népközösség fennmaradásának tényezőit vette számba, tudományos rendszerességre törekedve.

Elősként a szociológiai tényezőket vizsgálva, hiszen a harmincas évek a szociográfia, a szociológiai részletességgel, aprólékossággal, tényítisztelettel megírt bemutatónak, elemző, megoldáskereső, mai kifejezéssel élve tényfeltáró íráskultuszát teremtette meg, s ez a mozgalom Veres Péterre nézve sem maradt hatás nélkül. Igaz, hogy elvben elhatárolódott a szociográfiától, mert az egész megismerési mozgalmat illuzórikusnak tartotta, szerinte egy új társadalmi rend adhat csak megoldást.¹⁷

Politikai szociográfia című írásában divatjelenségnek aposztrofálja a falukutatást, s főleg a jobboldali fiatalokhoz köti, akik csak azért nem baloldaliak, mert antiszemitizmusuk megakadályozta, hogy a zsidó értelmiségi körökhöz közeledjenek. A szociográfia „melléfutott politikai küzdelem”,¹⁸ cselekvés és marxi eszmeiség nélküli sajátos jobboldali magyarszociáradikalizmus. *Az Alföld parasztságát* és a *Számadást* csak az olvasók tekintik szociográfiának, maga a szerző nem sorolta oda. A szociográfia azoknak készült, illetve azok írták, akik első ízben fedezték fel vagy újrafelfedezték Alsó-Magyarországot. Veres Péter nem alanya, hanem tárgya volt ennek a mozgalomnak, ő belülről írta meg azt, amit a szociográfusok kívülről láttak meg.¹⁹ Innen származott kezdeti ellenszenve a műfajjal és művelőivel szemben.

Mégis honnan a tudományos rendszerességre való törekvés? Tóth Pál Péter szerint Veres Péterre hatással voltak a *Huszádik Század* szociológusai, akik részletes, tárgyilagos, megbízható szociográfiai rendszert hagytak hátra, ez lett a népiek öröksége.²⁰ Vagyis Veres Péter nem tette magáévá a szociográfusok célját, ám a módszertanukat annál inkább.

A szociológiai tényezőket mégsem igazán a szociológia hatásai miatt teszi mérlegre, s találja a leginkább latba vethetőnek, hanem a közösségi élet dinamikájából kifolyólag. Ugyanis az egyéni filozófiák, elvek csak addig érvényesek, míg szembe nem kerülnek a közösség érdekeivel. Rendkívül egyszerű, ám annál súlyosabb példával igazolja állítását: „a 'ne ölj' isteni parancsa csak addig érvényes az egyénre, amíg a saját ügyeiről van szó... ölni háborúban, polgárháborúban és törvényes ítékezés formájában nemcsak nem bűn, hanem már erény

[*Műhely*]

is”.²¹ S annak érdekében, hogy érvelése még elfogadhatóbb legyen, a tanulmány Marx és Engels tekintélyére hivatkozik, akikkel szembeszállni már nehezebb.

Az ember elsősorban társadalmi, közösségi lény, s ennek a társadalomnak öntörvényei, saját törvényei vannak, s az emberi faj a megmaradás elvét már csak ezek mentén követheti. Lefordítva Veres Péter nyelvére, a közösségi, a kollektív annyit jelent, mint a nép és a nemzet, amelynek az érdekeit kellene elsőként szem előtt tartani. Az egyén és a közösség azonban szerves összefüggésben áll egymással, hiszen éppen az egyes ember szabadsága biztosítja a közösség egységét. Ha az egyén nem függ kisebb-nagyobb alcsoportoktól, birtokos vagy hatalmi érdekeltségektől, mint a parasztság a nagybirtoktól, akkor teljes mértékben a közösség felé tud fordulni, amely megvédi őt más függési viszonyoktól. Veres Péter ezt a kollektív társadalmat nevezi osztály nélküli társadalomnak, ahol nem az egyformaság a leglényegesebb kritérium, hanem az egyenjogúság.

A vizsgáltak közül így az első szociológiai tényező a gazdasági egyenjogúság. Egy régi antikapitalista tétel elevenítődik fel, miszerint a munkamennyiség és a táplálék mennyisége fordított arányban áll egymással, sőt a gyermekek még a biológiai létminimumhoz sem jutnak hozzá. A következmény azonban az életből vett tapasztalat: a nemzet szaporodása megállt, csak a proletárok létszáma növekszik, részint biológiai okokból (melyek szociokulturális háttérűek, így például a fogamzásgátló módszerek ismeretének hiánya), részint pedig társadalmi okokból, vagyis az elszegényedés következtében. Ha a kötet keletkezését követő hat év háborús embervesztését tekintetbe vesszük, ami szintén a legsúlyosabb néprétegeket érintette legnagyobb mértékben, akkor nem is volt olyan demagógiaízű ez a kijelentés, hogy fogy a magyar.

A második lényeges tényező a politikai egyenjogúság, ami inkább a közösség belső egyensúlyát érinti, cselekvő együttműködést feltételezve a különböző helyzetű és létszámú társadalmi rétegek között. A harmadik a szellemi szabadság, amely Veres Péter számára együtt jár az önkorlátozással, tehát nem pusztán mentális, hanem morális kategória is.

Ha fellapozzuk egy későbbi, 1951-ből származó kötetét, a *Pályamunkások* címűt, képet alkothatunk a szabadság és önkorlátozás közösségben érvényesülő normáiról. A kötet kerettörténete a pusztán kubikoló munkásközösség néhány estéje. A csapat vezetője, a „gödörgazda” Balogh János mesél ifjúkorának arról az időszakáról, amikor a vasútnál dolgozott (akárcsak maga a szerző). A történetek irányzatosságán túl tekintve (a letűnt úri világ visszaélései, embertelensége) kirajzolódnak egy idealizált munkásközösség körvonalai: úgy ismerik egymást az emberek, mint a családjukban, de ez a közösség még a családnál is összetartóbb. Takarékos életet folytat, igazságosan, hajszálpontosan beosztja a közös dolgokban a jót is, a rosszat is, ráadásul nem kell mindig osztani az igazságot, mert az önkorlátozás jegyében mindenki tudja, és becsületből be is tartja azt.

A következő, negyedik szociológiai tényező a bécsi döntések, a lehetséges revízió korszakában sarkalatos kérdés. A kisebbségi és szóránymagyarország megmaradása Trianon óta a magyar politika és irodalom újra és újra felfakadó sebét jelentette, egyúttal a mindenkori kormány számára kényes kérdéssé vált. A felszínen a Horthy-középosztály irredenta nacionalizmusa lebegett, mely nem sokkal később könnyedén fordult át a kisnyilasok terrorjává. Veres Péter tisztán látta ennek lehetőségét, mert a „mérges faji nacionalizmus” csak árthat, az ortodoxia ellenérzést szül.

Azt is látta, amit 1848–49-ben is érzékelt lehetett, hogy a bennünket körülvevő, a történelmi Magyarország területéből 1920-ban részesedő nemzetek elleni propaganda visszajára fordulhat, az alacsonyabbrendűségi érzés pusztító gyűlöletté alakulhat, ha lenézés a forrása. Különösen érvényes volt ez a tan a Duna-völgyi népek kapcsolataira nézve. 1920 után szomszédaink győztes nacionalizmusuk mámorába burkolóztak, a hitleri határmódosításokat követően pedig csak az 1938 előtti állapotok visszaállítására tudtak gondolni, s fel sem me-

rült bennük, hogy a minden nemzeti szerencsétlenségük okozójának vélt magyarsággal egy kölcsönösen elfogadhatónak tartott határrendezéssel megbékéljenek.²² Codreanu, a Vasgárda kapitányának nézeteivel vitatkozva Veres Péter megpróbált magyarázatot találni annak misztikus nacionalizmusára. Habár Veres Péter nacionalizmusa korántsem misztikus, azért néhány ponton mégis összeér a román nagynacionalizmussal, persze csak az eredőket, nem pedig a fasiszta törekvéseket tekintve.

A román fasiszták nacionalizmusa betegség, mely alacsonyabbrendűségi érzésből, szolgakomplexusból keletkezett. A románságnak ugyanis Veres Péter szerint egész történelme szolgaság, sohasem voltak igazán szabadok, csak idegen uraik vagy saját vériükből való oligarchiák voltak, de a nemzeti közösségi szellemet, hagyományt és becsületet teremtő értelmisége, köznemessége nem volt. S ha a fenti jellemzést diagnózisnak tekintjük, melyet egy beteg nemzetről állítunk fel, a látleletet hasonlóképp igaznak vélhetjük a magyarságra nézve is. Mindössze annyi a különbség a kétfajta betegség között, hogy a magyaroké nem egy megnagyobbodott, hanem egy megkisebbedett országban ütötte fel fejét.

Következtetéseiben Veres Péter a magyar kisebbségi közösségekről ír, amelyek csak társas keretekben maradhatnak fenn, kerülve az izolációt; a közösségek vezetését nem sajátíthatják ki a vagyonosabbak, és tudomásul kell venniük az uralkodó nemzeten belüli más kisebbségek (például a Román Királyságban a német kisebbség) ügyeit, ezzel tartózkodva az „oszd meg és uralkodj” elvének érvényesíthetőségétől. Meg kell teremteni a kisebbségi demokráciát, összhangba kell hozni értelmiségit és munkást, vagyis úgy működtetni a kisebbséget, mint az anyaországban a nemzetet. Máig is aktuális gondolat, hogy hiába hívnánk haza a magyarokat, nem jönnek az itteni nyomorúságba. A kormány kötelessége volna, hogy támogassa a határon túli magyarságot, de sajnos pártszempontok szerint nézik ezt a kérdést – mondja mindezt 1939-ben.

Az ötödik szociológiai tényező a társadalmi szelekció, avagy kiválasztódás kérdése, amely ebben az évtizedben a revízió mellett legalább annyira vitatott elmélet volt. Veres ehhez csak annyit tesz hozzá (egyelőre), hogy gazdasági, politikai, szellemi téren a legjobbak érvényesüljenek, a képesség győzzön az öröklés felett. Esmefuttatása végeztével oda jut, hogy maguk a parasztok válasszák ki saját vezetőiket, ne az urak emeljék azt ki közülük, mert abból csak tehetetlen „népbarát” lesz.

Az „úrellenesség” nem valami trendben való feltétlen hit volt, hanem a tapasztalatok alapján kialakult világnézeti vonás. A magyar uralkodó osztályok alkalmatlanoknak bizonyultak a kormányzásra, mert nem értették meg a nemzeti fejlődés parancsszavait, nevezetesen hogy a parasztnak föld kell a fejlődéshez, hogy majdan a megteremtendő ipar számára erős fogyasztóréteggé lehessen. A birtokpolitika is felemás volt. Veres Péter *Szárszó* című kötetében olvashatjuk (de a parasztság történelmét ugyanígy a *Falusi krónikában* is fejtegette), hogy a földesúrral való pereskedés a jobbágyföldekért már 1817-ben megkezdődött, végül 1820-ban úgy ért véget, hogy a korábbinál még kevesebb maradt a nép kezén. A panaszok, beadványok átmentek a '48-as országgyűlésen is, 1874-ben az új „szabadelvű” képviselőházhoz kerültek olyan kifogásokkal, mint a nagy kiterjedésű területek haszonbérbe adása, a bíróság részrehajlása a földesúr iránt s a napirenden levő megyei önkényeskedések. Nem meglepő hát, ha a népi származású írók a történelmi és a személyes tapasztalatokat leszűrve a földbirtokosok és a „nadrágos emberek” ellen fordultak.

A szelekció fogalmának pontosabb értelmezéséhez érdemes néhány évvel korábbra, 1934-re visszanyúlnunk, hogy felidézhesük Bajcsy-Zsilinszky Endre egyik akkor keletkezett írását.²³ Ebben Veres Péter megszólalását idézi, aki az östehetségekről szóló vitában fejtette ki álláspontját. Hangsúlyozta, hogy a kiválasztást nem felülről kell elvégezni, hanem természetes, az egész népet átható szelekciós folyamat ennek az igazi útja. „Csak ez az út megfelelő a jellem kifejlődésére, a magatartás kialakulására.” Csak a nép felszabadulásával

[*Műhely*]

indulhat meg egy egészséges szellemi erjedés, amelynek eredménye egy új szelekció, melyből kiegyensúlyozott tehetségek kerülnek ki. Öt évvel korábbi véleménye már tartalmazza a faji szocialista gondolkodásmód elemeit, de a részletek még kidolgozatlanok.

Az elsődlegesnek tekintett szociológiai tényezők összegzése megmutatja Veres Péter emberképét is. Az embert nem tartotta sem jónak, sem rossznak, hanem *változónak*. Erre a következtetésre alighanem saját példáján át juthatott, hiszen soha nem mondott le az egyéni önkifejtésről, ám gondolkodásmódjának változatlan alapelemei mindig más és más környezetben jelentkeztek. Más volt a szociáldemokrácia közegében a kollektívizmus elve, más lett a nemzetiszocialista vonzások közegében, s megint mássá formálódott a kommunizmus taszító erejében. Így azonosulhatott az individualizmus és a kollektívizmus: „A legnagyobb individualista, aki a közösség szolgálatában a legnagyobb feladatot: önmaga fegyelmzését érvényesíteni tudja! De ezzel aztán a legkülönb kollektívista is!”²⁴ Tehát az önérdék legyőzése lehet csak a biztosítéka a közösségi érdekeknek, távolabbra tekintve a megmaradás ügyének. S bár Veres Péter tagadta az individualista, a liberális, a metafizikai, a transzcendens filozófiákat, s nem kívánt saját filozófiát sem kialakítani, gondolata mégis igen közel áll Lao-ce aforizmájához: az győz igazán, aki önmagát legyőzi.

Szocializmus és nacionalizmus; individuum és közösség: sajátos szintézis, sajátos út az ideális államelv megközelítésére. A *Szocializmus, nacionalizmus* mégsem harmadik út volt, eltért a népiség korabeli céljaitól. Abba a sorozatba illeszkedett, amely a marxizmus XX. századi változatait foglalja magába. Az utópista, a libertárius, a demokratikus, a vallási, az etnikai és regionális, a nemzeti szocializmusok, a számtalan egyéb ágazat; a bernsteinizmus, a plehanovizmus, a luxemburgizmus mellett újabb alternatívaként jelentkező sajátos, helyi szocializmus. Nacionalista szocializmus, szociálnacionalizmus; egy sokadik út...

J E G Y Z E T E K

- 1 *XX. századi magyar történelem, 1900–1994*. Szerk. PÖLÖSKEI Ferenc, GERGELY Jenő, IZSÁK Lajos. Budapest, 1997, Korona Kiadó, 230.
- 2 B. NAGY László: Örök számadás. *Kritika*, 1965/2.
- 3 GYURÁ CZ Ferenc: *A „heurisztikus” gondolkodó = Gy. F.: Két szűk évtized*. Szombathely, 2003, Életünk-Faludi Ferenc Alapítvány, 150.
- 4 VERES Péter: *A magyar népi írókról = V. P., Ember és írás*. Budapest, 1942, Magyar Élet, 51.
- 5 VERES Péter: Felelőtlen nacionalizmus. *Szabadság*, 1937. március 28.
- 6 VERES Péter: *Szocializmus, nacionalizmus*. Budapest, 1939, MEFHOSZ.
- 7 VERES Péter: A falu és a külpolitika. *Szabadság*, 1937. december 23.
- 8 VERES Péter: *Szocializmus, nacionalizmus*. Budapest, 1939, MEFHOSZ Könyvkiadó, 80.
- 9 Ha a jelzőt leválasztjuk a két jelzett szóról, talán mindmáig érvényesek lehetnének a társadalomszerkezeti és lélektani zavarokra.
- 10 VERES Péter: i. m. 86.
- 11 VERES Péter: *Mit ér az ember, ha magyar?* Budapest, 1940, Magyar Élet, 250.
- 12 VERES Péter: *Szocializmus...*, 124.
- 13 VERES Péter: i. m. 237.
- 14 A vádaskodók, a korszak urbánusnak nevezett közírói, mint Fejtő Ferenc, a Gömbössel folytatott kapcsolatfelvételi kísérletet úgy értelmezték, mint a jobboldallal való kiegyezés szándékát, ám a végeredmény, pontosabban az eredménytelenség jelzi a vádak megalapozatlanságát. Fejtő később maga is elismerte, hogy hibásan gondolkodtak, amikor minden „gyanús” népi megnyilvánulás mögött fasizmust sejtettek.
- 15 KÁNTOR Lajos: 3838+1 levél. *Korunk*, 2001. május.
- 16 SZABÓ Lőrinc: *„Jobb” és „Bal” és a reformok = A népi-urbánus vita dokumentumai, 1932–1947*. Szerk. ÁCS Margit. Debrecen, 1990, Rakéta Könyvkiadó Kft.

- 17 NÉMEDI Dénes: *A népi szociográfia, 1930–1938*. Budapest, 1985, Gondolat Könyvkiadó, 69.
- 18 VERES Péter: Politikai szociográfia. *Szocializmus*, 1936/9.
- 19 BOLDIZSÁR Iván: *Szomszédom, Veres Péter = Veres Péter koszorúja*. Szerk. RÁDICS József. Budapest, 1973, Táncsics Könyvkiadó.
- 20 TÓTH PÁL Péter: *A hazai agrárszociológiai kutatások 1900–1945 között = Agrárszociológiai írások Magyarországon 1900–1945*. Budapest, 1984, Kossuth Kiadó, 19.
- 21 VERES Péter: *Szocializmus...*, 19.
- 22 SALAMON Konrád: *A harmadik út kísérlete*. Budapest, 1989, Eötvös Kiadó, 143.
- 23 BAJCSY-ZSILINSZKY Endre: *Mit kezdünk östebetségeinkkel? = Veres Péter koszorúja*. Szerk. RÁDICS József. Budapest, 1973, Táncsics Könyvkiadó, 13–15.
- 24 VERES Péter: *Szocializmus...*, 28.

ELEK OTTÓ (1973) középiskolai irodalom- és nyelvtanárként dolgozik Nyíregyházán. Kutatási területe a népi irodalom, illetve az 1956-os forradalom irodalmi vonatkozásai. A *Partium* folyóirat szerkesztőségi tagja.